

KARL BARTH
UTOLSÓ BIZONYÁGTÉTELEK

Debrecen
2010

Karl Barth Kutatóintézet Kiadványai 5.

Szerkesztőbizottság:

Dr. Fazakas Sándor, Dr. Gaál Botond, Dr. Ferencz Árpád

Az Intézet Tudományos Tanácsának tagjai:

Prof. Dr. Dr.h.c. Michael Beintker (Münster – Németország), Prof. Dr. Dr.h.c. Michael Weinrich (Bochum – Németország), Prof. Dr. Dr.h.c. mult. Ebrahrd Busch (Göttingen – Németország), Prof. Dr. Dr.h.c. Bruce L. McCormack (Princeton – USA), Dr. Hans-Anton Drewes (Basel – Svájc)

KARL BARTH UTOLSÓ BIZONYSÁGTÉTELEK

A mű eredeti címe:

Letzte Zeugnisse © Theologischer Verlag Zürich

HU ISSN 1789-0721

HU ISBN

Fordította:

Ferencz Árpád

A szöveget gondozta: Tóth Erika

Műszaki szerkesztő: Miklósiné Szabó Monika

Nyomda: Kapitális Kft.

TARTALOMJEGYZÉK

Bizonyságtétel Jézus Krisztusról	5
Zenés vendégség (Egy rádióadás)	7
Liberális teológia (Egy interjú)	21
Katolikus és evangélikus igehirdetések a rádióban.....	31
Elindulni – megfordulni – hitet vallani.....	37
<i>Eberhard Busch</i> Utószó.....	43

BIZONYSÁGTÉTEL JÉZUS KRISZTUSRÓL

Azt a feladatot kaptam, hogy egyfajta bizonyágtételként (une sorte de témoiage) válaszoljak arra a kérdésre, ki is nekem Jézus Krisztus. Egy pillanatig haboztam, mert a kérés kényelmetlenül emlékeztetett a valamikori pietisták és a mai teológiai egzisztencialisták kérdésére. Mindez azonban nem változtat azon, hogy a maga helyén és a maga rendjén ez valóban komoly kérdés. Megkísérelek tehát erre a megadott terjedelem keretei között válaszolni.

Tehetek-e mást, minthogy azonnal és következetesen, ugyanakkor a kezdettől a végig – mindent meghatározó és uraló módon kimondom: Jézus Krisztus számomra pontosan az (nem több, nem kevesebb és nem más), mint aki az általa kiválasztott és elhívott egyház számára, s az egész világ minden emberére érvényes üzenet szellemében minden formában és mindig volt, van és lesz. Ha valami sajátos, az én számomra érvényes vonás kiemelésére törekednék, hogy tudniillik ki ő az én számomra, éppenséggel amellet a tény mellett beszélnék el, hogy ki is ő pontosan nekem! Számomra ő sajátos módon éppen az, aki előttem és rajtam kívül mindenki, azaz minden keresztyén számára, pontosan az egész világ és minden embere számára. Nem több és nem kevesebb, nem különleges tehát, hanem igazán ez ő az én számomra is.

Jézus Krisztus a szövetség, a közösség, valamint az Isten és ember elválaszthatatlan egybetartozásának alapja. Én is ember vagyok, s ilyenformán ő az én számomra is ennek a szövetségnek az alapja.

Jézus Krisztus létének egyedülállóságát kijelentette az embereknek, mint ezen szövetség minden ember számára adott szabad ajánlódékát. Szabad keresztyénné lennem. Ilyenformán számomra ő a

szövetségben cselekvő, s engem is megszabadító isteni kegyelem bizonyossága.

Jézus Krisztus életében és halálában elhordozta és hordozta a világ és az egyház bűneit. Amennyiben én az Istennel megbékített világnak, s az általa elhívott egyháznak tagja vagyok, szabad nekem a világ és az egyház tévedéseivel dacoló isteni igazságosság és szentség jegyében élnem és halnom.

Jézus Krisztus a maga munkáját a világ és az egyház számára élt megbékéltető élete és halálának történetében vitte véghez. Az egyháznak a világhoz tartozó tagjaként életem története mindenfajta ellenkezések dacára saját, Isten által történő megigazításom és megszentelésem története lehet.

Jézus Krisztus a halálból feltámadottként ígéret arra nézve, hogy valamikor általánosan és végső érvennyel nyilvánossá válik életének és halálának győzelme. Amennyiben ebben a már megtörtént győzelemben hihetek, ebben a hitben élve vagy halva reménykedhetem az elkövetkezendő Kijelentésben, mint amely az én őbenne megtörtént megigazulásom és megszentelődésem is.

Jézus Krisztus Istennek minden ember felé kimondott Igéje. Mivel én is ehhez a mindenkihez tartozom, amennyiben az ígéretre nézve hitben és reménységben önmagamra úgy tekinthetek, mint akit az Ige megszólít, ezért felhatalmaztatom és felszabadítatom arra nézve, hogy Isten szerető Igéjéről szívvel, szájjal és kézzel bizonyosságot tegyek. Amennyiben ő felelősséget vállalt érettem Isten előtt, nekem az Isten mindenkihez szóló Igéjének felelős választ kell adnom.

Ez az, aki Jézus Krisztus az én számomra, és nem csupán számomra!

ZENÉS VENDÉGSÉG (EGY RÁDIÓADÁS)

Egy Mozarthoz címzett köszönőlevélben¹ ezt olvassuk: „Amit megköszönök Önnek, egyszerűen az, hogy az Ön zenéjének hallgatása közben egy napfényben és viharban, nappal és éjszaka is rendezett világ küszöbén állhatok, hogy aztán a 20. század embereként bátorsággal (nem vakmerőséggel!), tempóval (nem túlzásba vitt tempóval!), tisztasággal (nem túlzott tisztasággal!) és békével (nem hamis békével) ajándékozatom meg. Az Ön zenei dialektikájával a fülünkben lehetünk fiatalok, vagy megöregedhetünk, dolgozhatunk és pihenhetünk, örvendezhetünk vagy szomorúak lehetünk, azaz röviden: élhetünk.”

Ezt Karl Barth írta Mozart 200. születésnapja alkalmából egy Mozartnak címzett levélben 1956-ban, s ilyenformán nem lehet csodálkozni, hogy mai adásunk vendége, Karl Barth professzor Mozartzenéket kíván. Előbb a „kis” g-moll szimfónia allegrójának negyedik tételét hallhattuk, s bizonyára senki sem csodálkozik, hogy az adást zenével kezdtük annak ellenére, hogy Barth professzor úr nem zenesz, hanem teológus. Professzor úr, van egy írása, amelynek a címe „Hitvallás Mozarthoz”², s ebben valahol a következőket írja: „ő, és senki más”. Könyvecskéjében idézi Mozart édesapjának egy mondását, amely szerint Mozart „csoda”. Mint nem zenészt szeretném most megkérdezni: mit is jelent tulajdonképpen Önnek Mozart?

¹ A Luzerner Neuesten Nachrichten c újság körkérdése 1956. január 21-én. A teljes szöveget ld. K. Barth: Wolfgang Amadeus Mozart, Zürich, 1956.

² A Neue Zürcher Zeitung 1955. február 13. számának vasárnapi melléklete.

Mielőtt válaszolnék, szeretnék én intézni egy kérdést Önhöz, kedves Schmalenbach asszony: Miért épp nekem teszi fel ezt a kérdést? Ahogyan korábban érintette is, nem csupán Mozartról írtam – az csak egy kis könyvecske –, hanem vaskos köteteim sorakoznak a polcokon látszólag más témában, amint azt tudja is, továbbá mi mindent tettem és mondtam emellett politikai téren is... Miért épp az én válaszom érdekli erre a kérdésre?

Ennek különböző okai vannak, professzor úr: műsorunk egyik témája Ön, a mai vendégünk, a másik a zene. Azt hiszem, ha valaki valamit tud Önről anélkül, hogy teológus vagy teológiailag képzett lenne, az az, hogy az Ön számára Mozart minden zeneiség netovábbja. (Furcsamód Mozart a legtöbbet játszott, mert legtöbbször kívánt zeneszerző ebben a műsorban!) Mindemellett Ön nem csupán a Római levél kommentárját, s nem csak a Barmeni Hitvallást és a hatalmas Egyházi Dogmatikát írta (s minden bizonnyal emellett sok könyvet, amiről nekem fogalmam sincs), de megírta ezt a Mozartról szóló könyvecskét is. Ehhez a témához is van tehát pontos mondanivalója.

Igen, öröm hallani, amit épp most mondott, hogy ezek szerint nem az egyedüli vagyok, ha ilyen sokszor kérnek Mozartot. Ilyenformán nem csupán szeszély részemről ez, hanem egy sor jó lélek van, akik (amint ezt a könyvemben is ki akartam mondani) Mozartban azt látták meg, amit én is felfedezni véltem és ezért vágnak Mozart után. Nos, mit is kell felfedezni? Úgy fogalmaznék, hogy Mozartnál egy olyan utolsó ítéletet/szót hallok kimondatni az élet felől, amit csak ember kimondhat. Talán nem véletlen, hogy pontosan egy zenész mondta ezt ki. Egy olyan utolsó szót/ítéletet hallok, amely igaznak bizonyul (amint ezt az Ön által felolvasott pár mondatban is megfogalmaztam), egy szó, amely tart, melyhez mindig vissza lehet térni, s ahonnan mindig újra lehet kezdeni. Hisz végül is mindannyiunknak minden reggel újat kell kezdenünk, s az Újrakezdést legjobban Mozart hallgatással lehet indítani, nemde?

Valami mást is írt, miszerint Mozart a játék utáni nagyon is emberi vágyának is megfelel.

Igen, nagyon komolyan gondolom ezt. Azt hiszem azonban, hogy az igazi játékot csak akkor lehet megérteni, ha tudjuk, milyen az igazi munka. Az én életem munkával töltött élet volt. De pontosan a munkához való viszonyban értettem meg nagyon is azt, ami Mozartnál szintén munkán alapult, de végeredményben játék volt...

Ugyanakkor nem szabad öt könnyű, játékos, vagy egyenesen rokkoló művésznek tekinteni...

...erről szó sem lehet. Pontosan ez az, hogy nála a játékban hallhatóan ott a munka és az élvezetben ott az élet háttere. Az élet mindazon szenvedések, személyes és egyéb panaszok elhordozásával, amelyekből Mozartnak kijutott.

Jócskán kijutott...

Nemde? Én azt mondom: nem tudnám Mozartot úgy érteni, amint értem, ha nem tudnék én is (más helyről persze) az élet komolyságáról. Nem arra gondolok, hogy én magam „kuliztam”, írtam a dogmatikámat, prédikáltam stb. Arra a helyre gondolok, ahonnan én mindezt merítettem, hallottam és megértettem. Onnan hallottam egy egybeesést, egy összecsengést. Azt, amit Mozart is hallott, igen, nem zenét szerzett először, hanem hallott! Mindez számomra összefüggött azzal, amit én egészen máshonnan, de hallottam.³

Máshonnan, professzor úr?

Máshonnan... no, igen, most a teológust kérdezi.

3 Ld. Mozart könyvecske 23. és 27. old.

A Bibliából? Isten Igéjéből?

Igenis!

Teológiai kérdésekről is beszélünk kell még. Előtte azonban, Mozart-témánál maradva, még egy zenei kívánság!

Jó, válasszunk most valami olyasmit, ami a „játék” témába tartozik, például az esz-dúr kvintett allegrettójának harmadik tételét! Ez talán a megfelelő ehhez, nemde?

Ez a 452 (KV) jegyzékszámú darab. Vladimir Askenazyt és a Londoni Fúvós Szólistákat halljuk.

Az előbb hallott allegrettohoz a komoly élet és a játék kapcsolata révén jutottunk. A háttérben a gyermekek játszanak. S ezzel elérkezünk gyermekkora zenei élményeihez. Hogyan viszonyult akkoriban a zenéhez, Ön is zenélt?

Egyszer megpróbálkoztam zenélni, de nem lett jó vége. Aztán igazi zenehallgató lettem. Édesapám muzikális volt és szívesen zongorázott szabadon. Emlékezetem szerint felejthetetlen az (azt hiszem, a könyvecskémbe is megemlítettem), mikor talán négy- vagy öt éves lehettem, és ő a Varázsfuvolából az „Ó én Taminóm, mily boldogság”-ot játszotta. Ez nem is tudom miként, de mélyen megérintett, s megjegyeztem: *Ez az!*

Akkor ezek szerint még nem is volt iskolás – hol történt ez, professzor úr?

Bernben volt.

Az iskoláit tehát végig Bernben végezte?

Igen, az első osztálytól érettségiig. Aztán Bernben kezdtem az egyetemi tanulmányaimat, utána Németországba mentem. Berlinben Harnackot hallgattam egy félévig.

Ott zárta a tanulmányait és nála doktorált is?

Ó nem. Előbb visszamentem még egy félévre Bernbe. zofingista⁴ voltam-

Énekelt diákénekeket?

Hogyne, persze. Énekelni tudtam – egy teljes szemesztert töltöttem így el. Nem sokat dolgoztam akkoriban. Berlinben „dolgoztam”, Bernben derűs diákéletet éltem.

Ez is fontos a játék szellemében.

Igen, ez minden bizonnyal életemnek olyan mozzanata, amelyet ki kellett élni. Én *megéltem* – fenéig.

Később, mikor lelkész lett, már doktor is volt?

Nem, egyáltalán nem szereztem doktori fokozatot, én...

Értem, tehát ezért láttam az egyetemi előadások leírásaiban csupa Dr.h.c.-t!

Igen, én *csak* Dr.h.c. vagyok.

„Csak” idézőjelben. Lehetséges ez?

Tényszerűen ez így történt: nem törekedtem akadémiai pályafutásra, sokkal inkább lelkész akartam lenni, ami aztán lettem is előbb Genfben, majd Safenvillben tizenkét évig. Nem készültem én másra.

4 Ford. megj: a Zofingia ma is működő berni diákegyesület

S miért nem maradt az?

Lelkészi munkám során fokozatosan figyeltem fel a Bibliára, s aztán elkezdtem a Római levélről szóló könyvemet írni. Nem akartam én disszertációt írni, csak írogattam magamnak. Arra gondoltam, amit találtam, esetleg másoknak is érdekes lehet... Aztán meghívtak Göttingenbe és hát professzor lettem. Tudja, alapjában véve az egész teológiám lelkészeknek való teológia. Abból a helyzetemből született, amelyben tanítani és prédikálni kellett, s közben egy kis lelkigondozást is végezni. S közben észrevettem, nem mehet tovább úgy, amint azt az egyetemen tanultam. Újat kellett tehát kezdeni, s ezt tettem.

Nem hiányzott a lelkészi élet napi ritmusa?

Nem, ezt nem mondhatom. Végül is ugyanazt gyakoroltam, csak más szinten, az akadémiai szinten, az egyetemistákkal való beszélgetések és a tanítás stb. szintjén... Számomra ez nem jelentett törést.

Jól sejtem, professzor úr, hogy Ön a munkáját lelkészként és később teológiai tanárként is azzal az örömmel végezte, amelyet Mozartnál is érezni lehet?

Igen, természetesen a szükséges változtatások és módosítások fenntartásával, hisz teljesen más dologról van szó. De alapjában véve szívesen voltam ott, ahol voltam. S ha most ismét Mozartot hallgatunk valami A-dúros darabot kérnék, mert ez volt az életem alaphangneme. Talán ugorhatnánk a fiatal Mozarthoz, s ez esetben az A-dúr szimfónia andantéjának második tételét javasolnám.

Ez tehát a „kis” A-dúr KV 201, a Columbia Symphony Orchestrert halljuk Bruno Walter vezényletével.

A fiatal Mozarttól térjünk vissza a fiatal Karl Barthoz, akinek Római levél kommentárja – megkockáztathatom ezt a szép képes kifejezést? – bombaként csapódott be [a teológiai közéletbe], s hatása csak még nagyobb lett, amikor a Hitler-rezsim kitörése idején olyan állásfoglalásokat fogalmazott meg, amelyek az egyház nagy részének megkötő erejűek voltak.

Igen, de az egyház harcának kérdése életem és teológiai munkásságom szélesebb összefüggésében áll. A teológia, amelyet határozottan a Bibliából próbáltam meríteni, nekem soha nem magánügy volt, valami a világtól és az emberektől idegen, hanem a tárgya Isten a világ számára, Isten az ember számára, a menny a föld számára. Ez oda vezetett, hogy a teológiám kimondottan vagy kimondatlanul erős politikai töltettel rendelkezett. Említette a „Római levelet”, 1919-ben az I. világháború végén jelent meg, s anélkül, hogy erről sokat beszéltek volna, politikai hatása is volt. Már Safenwillben is foglalkoztatott a gyülekezetem, egy munkásgyülekezet helyzete, s így ütköztem a szociális kérdésbe. Ezután szembe kellett nézmem a szakszervezeti kérdéssel, amit meg is tettem, a „safenwilli vörös lelkes” gúnynevet szerevve ezzel. Tehát ez nem valami olyasmi, ami később jelent meg [életemben]. Németországba érkezve előbb az akadémiai tevékenységem megalapozásával kellett foglalkoznom, s ezért kicsit visszafogtam magam az idegen országban. Aztán mikor a hitleráj bekövetkezett, újra szembenéztem a politikai kihívásokkal. Ez vezetett aztán a Barmeni Hitvalláshoz, amelyben közvetlenül egyetlen politikai utalás sem szerepel, de amely mégis politikai tény lett, talán a hitvallás megírásának folyamatára való befolyásom miatt, s melyet legalábbis a barátok és az ellenségek is politikai ténynek tekintettek. Megérti, hogy ez számomra az összefüggésekben él. Később aztán, Baselba érkezve újra aktív lettem a politikában (igaz ugyan, hogy kimondottan nem, jöllehet Safenwillben a szociáldemokrata párt tagja voltam!). Szóval, megkísértett, hogy Baselban újra részt vegyek...

Pártpolitikailag?

Nem, azt nem! De a politikai álláspontom világos volt. Az 1956-os Mozart-évben, ugyanabban az évben tehát, amikor a magyarok ügye történt, egész Svájcban hírhedtté váltam azért, hogy nem szidtam a kommunistákat. Abban az esetben tehát nem olyasmi volt a baj, amit mondtam, hanem amit nem mondtam, azaz hogy nem álltam be azon vádlók kórusába, akik akkor megjelentek. Politikai érdeklődésem a mai napig kísér.

...a mai napig – Csehszlovákia, ha nem is a megismétlése, de az 1956-os események párhuzama?

...de minden egészen más. Semmi sem ismétlődik a történelemben...

Nyilatkozott valamit Csehszlovákia kérdésével kapcsolatban?

Nem volt szükség bármit is mondani, mert a szükséges dolgokat megmondták azok az emberek, akik jobban ismerik a politikai viszonyokat. Igazából örvendtem a svájci reakcióknak – különösen is annak, ahogyan az egyházak reagáltak. Egy egész sereg jó dolog hangzott el. Ehhez nem lett volna mit hozzáfűzőm. Magam sem mondhattam volna el jobban.

Mindarra a sok nehézségre nézve, ami a reggeli újságolvasás során a vállunkra nehezedik, mondatjuk-e, hogy némi reménység van arra nézve, hogy valamit lehet tanulni [mindebből]?

Természetesen – egészen biztos! Biztosan semmi sincs hiába. Tehát nem nézhetek reménység nélkül abba a világba, melyben az ember kis lépéseket tehet arra nézve, hogy egyszer újjá lesz minden – *minden*, nemde? Ha az ember az egészre tekint, úgy az egyesekre is lehet kétségbeesés és felháborodás nélkül tekinteni. S akkor olykor teljesen időszerűtlenül megengedhetünk magunknak egy kis

örömöt! Most visszatérhetünk Mozartunkhoz. Nagy ellentétben azzal, ami a mai valóság, s ami a világ politikai életében való részvételben napról napra mozgat, azt ajánlanám, hogy valami vidámat hallgassunk, egy dalocskát, amely kissé a frivol határát súrolja – ugye, egy kicsit így van? Valami olyasmit, amit hangzása miatt időről időre szívesen hallgattam: „A hallgatás – Nem beszélek többé”... Pontosan: nem beszélek többé... ezt is tudni kell, az ember ne gondolja mindig azt, hogy most mondania kell valamit! ... Hát hallgassuk ezt.

Irmgard Seefried énekel, kíséri Erika Werba.

*

Mozart kis éneke rövid lélegzetvételnyi szünet volt két komoly beszélgetés között. Most az ökumené reményteljesebb területére térünk, amely ma foglalkoztatja az embereket, s amelyben Ön nagyon is aktívan részt vett. Rómában is volt, és láthatta, hogyan törekszik a katolikus oldal az ökumené felé. Bizonyára sok mondanivalója van ezzel kapcsolatosan!

Na igen, az én hozzájárulásom ehhez az ügühöz meglehetősen szerény. Részt vettem az úgynevezett ökumenikus mozgalomban 1948-ban Amszterdamban, ahol megalapították az Ökumenikus Tanácsot. Ott az első előadást én tartottam „A világ zűrzavara és Isten üdvrendje” címmel. Előadásomban azt képviseltem, hogy a dolgokat a feje tetejére kell állítani, először Isten üdvrendjéről kell beszélni, és utána a világ zűrzavaráról...

Ez ismét jellemzően Karl Barth-os!

Így van, nemde? – Nos, mindenesetre nem volt időm, hogy ezzel az ökumenikus mozgalommal foglalkozzam, mással voltam elfoglalva. Aztán jött a Zsinat, s ez ismét felkeltette a figyelmemet, mire mondhatni magánúton és az én személyemre szabottan indítottam egy kis ökumenikus mozgalmat. Egy egészen szerény [mozgalmat]:

ide tartozott a római utam, a látogatás VI. Pálnál, valamint a jezsuitákkal és domonkosokkal folytatott beszélgetéseim. Mindez nagyon-nagyon elgondolkoztató és tanulságos volt. – Alkalomadtán mást is tettem. Itt, a Bruderholzon nagyon jó kapcsolat van a református és a katolikus gyülekezetek között... s itt eljárók néha ide is, oda is...

A Bruderholzon, ahol a háza áll, saját anyaggyülekezetében?

Igen, igen – itt valamiféle vándor vagyok a házi orvosommal együtt, aki jó katolikus és jó orvos, s engem életben tartott...

Nagyon beteg volt, s most annál jobban örvendünk, hogy ma itt köszönhetjük. Nos, professzor úr, lehetséges-e azt, ami most a katolikus egyházban folyik, reformációnak nevezni?

Ez túlságosan erős kifejezés lenne!

Egy reformálás?

Igen, talán inkább mondjuk azt, egy megújulás. De végeredményben mindez ugyanabba az irányba mutat. Némelyek úgy vélik, az, ami ma a katolikus egyházban zajlik, nem más, mint a XVI. századi reformáció megkésett töltete [Spaetzündung]. Talán ez túl sok is így, de esetleg felelősen állítható, hogy egy bizonyos összefüggés fennáll. Mindazonáltal sok katolikus teológussal nagyon jól megértjük egymást – sőt néha sokkal jobban, mint a mi protestánsainkkal.

Kérdésem másik vetülete: Nem áll-e fenn annak a veszélye, hogy a mi felekezetünk, amely a 16. században protestált és keresztyülvitte a reformációt, időközben megmerevedett és nem halad tovább?

Igen, megmerevedett. A babérjain pihen – és ez a nagy veszedelem! Ugyanakkor ismét el kell mondanom, amennyiben vásárna-

ponként a rádióban a katolikus és a református prédikációt egymás után hallgatom, s összevetem, bizonyos összhangnak örvendhetek. Ebben, látható ökumenikus mozgalom nélkül, az egyház halad az úton. Nem vagyok optimista. Nem érünk meg egy újraegyesülést, de már az is sokat jelent, ha manapság *egymással* beszélünk... S ha *egymás mellett* beszélünk is, valahogyan összecseng.

Újra az összecsengés zenei fogalma, egy kis felhívás a Mozarttal való egybecsengésre!

Nagyszerű! Akkor most hallgassuk Mozart világi oldalát. Talán a *Szöktetés a szerájból* zárszavát: „Soha nem feledem el kecsességed...”

...ahol a jó és a rossz egybecseng...

Igen, igen, igen!

Erika Klöth, Lotta Schädli, Fritz Wunderlich, Fridrich Lenz és Karl Böhm előadását halljuk a müncheni Bajor Operaház kórusával és zenekarával, vezényel Eugen Jochum.

*

A „Szöktetés” fináléja a mai adás vége is egyben. Beszélgetésünk ezen utolsó részében még egy fogalmat szeretnék felvetni, amely a teológia számára nagyon fontos. Amennyiben teljes elragadtatással Mozartról beszélnek, mintegy a dadogásban azt lehet hallani róla, hogy zenéje „kegyelemmel áldott”, s ő maga „Isten kegyelme által áldott” zenész. Ebben benne rejlik a teológia számára központi „kegyelem” fogalma, amelyet szinte bizonyosan magyarázatra szorul.

Örvendek, hogy így fogalmazott „szinte” – hogy „szinte” a célnál vagyunk. S most jutottunk el ahhoz, amiről előbb kérdezett. Az

életemről és a gondolkodásomról akar hallani tőlem. Nos, elmondanám Önnek: mindeddig kicsit teologizáltunk, a világról és a politikáról beszélgettünk és végül utaltunk az egyház helyzetére.

Nézze, Schmalenbach asszony, végső soron én nem vagyok otthon sem a teológiában, sem a politikában, de még az egyházban sem. Mindezek csupán előkészítő dolgok, persze fontosak, de csak előkészítők. Meg kell tanulni bennük élni, *egészen* bennük élni, ezt szeretném én is a vidám peremvidékkel együtt, de ugyanakkor meg kell tanulni továbbnézni náluk. Itt jutnánk el az Ön által korábban bevezetett „kegyelem” fogalomhoz. Igen, a „kegyelem” szó kicsit az elhasznált szavak közé tartozik. Magam is használtam és használnom is kell. Másfelől „kegyelemmel áldott” [begnadet] olyan sok mindent jelenthet. Istenem, létezhet egy kegyelemmel megáldott sakkozó, vagy futballista stb. S pontosan így van ez a csoda szóval is, nemde... tehát figyelem!

Ha az ember egy teológussal beszélget, ha Karl Barthtal beszélget, akkor egy másik kegyelemről van szó...

...egy másik kegyelemről van szó. Látja, most jutunk el oda, ahol igazán otthon vagyok, pontosabban ahhoz, akinél én igazán otthon vagyok. A kegyelem csak egy ideiglenes szó. Az utolsó szó, amit teológusként és politikusként ki kell mondanom, nem egy fogalom, mint a „kegyelem”, hanem egy név: Jézus Krisztus. Ő a kegyelem, s Ő a végső a világon, az egyházon és a teológián is túl. De őt nem tudjuk „befogni”. Viszont vele van dolgunk. Amire egész hosszú életemben törekedtem, az volt, hogy ezt a nevet fokozott mértékben kiemeljem, és azt mondjam: *ott...*! Egyetlen névben sincs üdvösség, csak ebben a névben. S ott van a kegyelem. Nála van a munkára, a harcra és az embertársakkal való közösségvállalásra való késztetés is. Ott van minden, amire életemben a magam gyengeségében és dőreségében törekedtem. *De ott megvan!* Ezért azt javasolnám, hogy hallgassuk végül Mozartot, az egyházzenezt. Mindig nagyon szívesen hallgattam a kis D-dúr Miss brevisét. Szinte ugyanabból az időből származik, mint a KV 194. szimfónia, amit a kezdetekben

hallgattunk. Azt javallanám, hogy a mise végét hallgassuk, ahol ez van: Agnus Dei, qui tollis peccata mundi, Miserere nobis, dona nobis pacem. Lefordítva: „Istennek béránya, aki hordozod a világ bűneit, könyörülj rajtunk, add ránk békességed!” Ezt hallgassuk.

LIBERÁLIS TEOLÓGIA (EGY INTERJÚ)

Barth professzor úr, amikor ebben az interjúorozatban való szereplésre kértem, melynek címe „Mit jelent a liberális?”, önmagát liberálisnak nevezte. Nos, amennyire én ezt teológiailag laikusként meg tudom ítélni, Önt a protestáns liberalizmus legyőzőjeként tartják számon. Nincs ebben valami ellentmondás? Esetleg csak politikai értelemben tekinti önmagát liberálisnak?

Kérését ezzel az interjúval kapcsolatban úgy fogtam fel, hogy arra kíváncsi, hogyan és milyen mértékben tekintem magam a liberalizmus ellenfelének. Ön legyőzőjét mondott, de ezt inkább hagyjuk. Amikor azt hallottam, hogy kvázi nem liberálisként kell színt val-lanom, erős kísértést éreztem, hogy meglepjem azon nyilatkozattal, én is liberális vagyok. Elsődlegesen a teológiai helyzetre gondoltam, ahol valóban az a hírem, hogy egyáltalán nem vagyok liberális. Ezt a mítoszt akartam kicsit megzavarni és áttörni azzal, hogy magamat liberálisnak vallottam – s talán liberálisabb vagyok, mint azok, akik magukat e területen liberálisnak nevezik. A politikai vetületre nem is gondoltam akkor, de nem habozom ezzel kapcsolatban is véleményt nyilvánítani, ha erre is kíváncsi.

Tiltakozna tehát, hogy neoortodox teológusként bélyegzik meg?

Ha ezt a szót hallom, csak nevetni tudok. Mert mit jelent az „ortodox”, és mit jelent a „neoortodox”? Ismerem az úgynevezett ortodoxiát, hagyományosan a 16. és 17. század teológiáját tekintjük ennek. Tisztelem is őket, de messze állok attól, hogy ennek az

iskolának a követője legyek. A másik oldal köt engem oda, ortodoxnak bélyegezve, mert onnan is kaptam ihletést. A többiek ugyanis ezeket a régi ortodoxokat nem is olvasták. Olyan liberális voltam, hogy elolvastam és sok jót találtam bennük. De „neoortodox”: csak nevésegesnek tartom, ha ezt mondják nekem.

Azt mondta: olyan liberális voltam, hogy az ortodoxokat is olvastam. A „liberális” szót tehát úgy érti, hogy „előítéletek nélküli”, vagy „szabadságszerető” – pontosan abban az értelemben, hogy nem visel szemellenzőt, azaz a „dogmatikus” ellentéte?

Azzal kezdeném, hogy én a „liberális” alatt, már ha szabad magam is ide értenem, elsődlegesen a felelősségre vonhatóság magatartását értem. Mert az igazi szabadág mindig felelősségteljes dolog. S ennek következménye, hogy akkor nyitottnak is kell lennem. Itt jön az, amit hagyományosan szabadságon értenek, nemde? Ehhez még egy harmadik elemet fűznék hozzá: a valóságos liberalitás a beszéd és gondolkodás felelősségre vonhatóságát és nyitottságát jelenti minden irányba, előre és hátra, a múlt és a jelen felé, amelyben, hadd tegyem hozzá, az ember maga egészen szerény [marad]. „Szerény” nem annyit tesz, hogy skeptikus, hanem annyit, hogy az ember látja a beszéde és a gondolatai korlátozott voltát. Mindez azonban nem akadályoz meg abban, hogy határozottan kimondjam, amit látni és felismerni vélek! Azonban csak úgy tehetem, hogy tudom, előttem és mellettem mások is vannak, és utánam mások is jönnek majd. Ez a tudás belső nyugalmat ad. Ennek következtében nem érzem kényszerét annak, hogy mindig igazam legyen, jóllehet a saját ügyemet meggondolom és elmondom. Amennyiben azonban tudom, hogy korlátaim vannak, ezeken a korlátokon belül szabad emberként és vidáman mozoghatok. Érthető ez így?

Azt hiszem, igen. Ha ezt az én laikus nyelvemre lefordíthatom...

Most aztán egy olyan szót használt, amit nem is akarok hallani. Ez egy ősrégi téves különbségtétel. „Laikus” és még vajon mi?

Hierarchia, teológus, papság – ... nos, ez nem létezik. Én is „laikus” vagyok. „Laikus” egyszerűen annyit tesz, hogy „a néphez tartozó”. Mi mindannyian csak a néphez tartozhatunk – Isten népére gondolok, amely az egész emberiséget magába foglalja. Isten ezen népében egymás mellett állunk. Egyik teológiát tanult, a másik nem, nem vagyunk jobbak és mások, mint laikusok. Másfelől meg nem mondhatja, „nem vagyok a kérdés szakembere”, hogy aztán kihúzza magát azzal, „nem tartozik rám”. Pontosan úgy tartozik önre, mint rám. Ez is elég érthető?

Igen, nagyon is! Köszönöm! Ezt a felvételt a professzor úr dolgozószobájában készítjük, és a könyvespolcon ott sorakozik, talán fogalmazhatok úgy, a professzor úr életműve, egy sokkötetes dogmatika. Nos, a „dogma – dogmatika – dogmatikus” kifejezések egy bizonyos Kijelentéshithez állnak közel. S mindkettő, mind a dogma, mind a kijelentéshit úgy tűnik, mintha a „liberális – szabadságszerető – relatív” ellentéte lenne. Az előbbieken saját tanítását mintha relativizálta volna, ha szabad így fogalmaznom. Nincs ebben ellentmondás?

Pontosan az ellenkezője igaz! A Kijelentés fogalmából akarok kiindulni, amely talán fontosabb, mint a dogmatika. Tehát a kijelentés azt jelenti: valaki, aki elrejtőzött, megmutatta magát, valaki, aki hallgatott, beszélni kezdett, és ugyanakkor valaki, aki eddig nem hallott, valamit felfogott ebből. A Kijelentés nem jelenti, hogy valamifajta kőtábla hullana alá a mennyből, amelyre rá van vésve az igazság. A kijelentés sokkal inkább egy történet aközött a valaki és miközöttünk mások, emberek között. Nem látom, hogy mi köze lenne ennek a szabadságnélküliséghez vagy liberalizmusellenességhez. Pontosan az ellenkezője az igaz: hosszú élete során azt tapasztaltam, hogy amennyiben a kijelentésre hallgattam, az előbbieket szellemében szabaddá váltam. Ennek következtében most is szabad embernek tekintem magam.

Immár olyan szabad lettem, hogy egy vaskos dogmatikát írtam, amelytől nota bene! sok teológus visszaretten. A legtöbb mai teológus brosrúrákat, tanulmányokat, ünnepi köszöntő kötetekhez való

hozzájárulásokat és hasonló dolgokat ír. Ez soha nem tetszett nekem. Ehelyett azt mondtam, ha már teológia, akkor megpróbálom összefoglalva elmondani és kifejteni, amit én Isten Kijelentésében megérteni véltem. Amit én vélek megérteni! Csak a magam nevében beszélhetek. Mindenesetre azonban nem „én”, mint egyén, hanem „én”, mint a keresztyén egyház tagja, s ezért a könyvemnek a címe „Egyházi Dogmatika”. Az „egyházi” nem azt jelenti, az egyház volna felelős mindazért, amit mondok, de jelenti, hogy az egyház egy tagjaként gondolkoztam arról, ami a Kijelentésből felfogható, s mindezt a legjobb tudásom és lelkiismeretem szerint igyekeztem kifejteni. Ilyenformán azt sem látom be, hogy a dogma vagy a dogmatika valamiképpen a liberalizmusellenességhez kapcsolódna!

A Kijelentés tehát nem merev kódex, amibez egyszer és mindenkorra tartani kell magunkat, hanem sokkal inkább felhívás, hogy az ember megérthesse azt?

Igen, és mindenekelőtt történelem. Isten cselekedett, cselekszik és cselekedni fog az emberek között. S ha ezt meg lehet érteni, az az Ő Kijelentése. Ezzel a Kijelentéssel kapcsolatban lenni jelenti tehát azt: belépni Isten cselekedetének történelmébe, hátra és előre is nézve. A múltra nézve és a jövőbe tekintve (amennyire ez lehetséges) számot kell adni arról: Mit kell elgondolnom, s milyen mondani-valóm van?

És az ember szabadsága – milyen tere van ennek a Kijelentésben?

A Kijelentés önmagában is ajándék és a szabadság műve. Eredete Isten szabadságában van: Isten olyan szabad kegyelmében, hogy hozzánk, emberekhez fordulhat. Amennyiben ezt megértem, nem tehetek mást, mint szabad emberként cselekszem. Tehát a Kijelentés vagy szabadság hamis szembeállítás lenne! Nem szolgálává válok, hanem szabaddá leszek, amint ennek a szabad Istennek a kijelentését hallom. „Ha pedig a Fiú megszabadít titeket, szabadokká lesztek”, olvassuk János evangéliumában. Igyekeztem ehhez tartani magam.

Lehetséges, hogy nem hallottam elég jól. Az is lehet, hogy ténylegesen nem voltam eléggé szabad. Mindenesetre ez volt az a vonal, amely mentén éltem.

Mitől szabadul meg az ember?

Mindenekelőtt talán saját magától – hogy magát nem veszi olyan rettenetesen komolyan! Aztán bizonyos ideáktól és ideológiáktól is megszabadul! A világ telve van elvekkkel és mindenféle merev nézetekkel.

A liberalizmus is az ideológiák közé tartozik?

Igen, amennyiben liberalizmussá válik. Óvakodjunk minden olyan szótól, amely -izmusra végződik! A liberalizmus is válhat ilyen ideológiává, megmerevedhet, s akkor már semmit sem ér! Ebben az értelemben liberálisként szabad vagyok a „liberalizmustól”. De ugye a döntő az, hogy az ember önmagától legyen szabad, azaz ne tartsa önmagát a világ közepének és minden igazság forrásának, s tartson önmagával szemben bizonyos távolságot, s ezt a távolságot tartva haladjon úgy, hogy közben ne legyen páncélba öltözött.

Azt tetszett mondani, hogy minden „-izmustól” őrizkedni kell. Ezzel olyan területre érkezünk, amelyet már érintettünk, a politika területére. Professzor úr, ön élete során politikailag erősen elkötelezett volt. Ez csak mellékes, állampolgári kötelességének teljesítése volt, vagy megvolt ennek a teológiai indíttatása is?

Azt mondom, hogy keresztyéni és teológusi (lelkészi, majd később teológiai tanári) léteimből magából következett, hogy én a polisban is éltem. Teológusként nem röpködünk angyalkákként a föld felett. Olyan kérdéseket tesznek fel állandóan nekünk, amelyeket politikaiaknak neveznek.

Lelkészként egy aargauai kis faluban (ennek már több mint ötven éve) voltam olyan liberális, hogy szociáldemokrata lettem, ellentét-

ben az ottani liberálisokkal. A „safelnwillei vörös papnak” neveztek, de ez nem zavart.

Mindez (s erre szeretnénk fiatalabb hallgatóinkat emlékeztetni) az I. világháború idején jóval radikálisabb lépés volt, mint az ma lenne.

Természetesen, ma nem lenne ebben semmi érdekes. Abban az időben szociáldemokratának lenni „csúnya” dolog volt. Azonnal bolseviknak neveztek, legalábbis Aargauban.

Nem csupán ott.

Mindez engem nem zavart különösebben. Később aztán Németországban, Göttingenben, a vesztes háború után az ottani egyetem udvari titkos tanácsosi professzorai között találtam magam, akik még mindannyian a fekete-fehér-vörös [zászlóra], Bismarckra és a császárra esküdtek. Nos, ott sem maradt más választásom, mint újra balra sorolni, mert mindaz, amit Göttingenben megtapasztaltam, nem emlékeztetett a szabadságra.

Ismét egy liberalizmusellenes „-izmus” tűnt fel, a nacionalizmus.

Természetesen! Ezért álltam be Németországban is előbb a szociáldemokratákhoz. Magam nem voltam ott aktív, dolgoznom kellett. Jobb dolgom is volt, mint német politikát művelni, de ennek ellenére mindig a baloldalhoz tartozónak vallottam magam. Ott iszociáldemokrata lettem – liberalizmusból. Megérti ezt?

S aztán végképp az 1933-as évvel dőlt el minden, ekkor magától értetődő volt, hogy ott állok, ahol állok.

Tudjuk, hogy 1935-ben a Bonni Egyetemen elvesztette a tanszékét a hitleri rendszerrel szemben való ellenállása miatt. Miért volt a hitlerizmus elleni harca ismét egy „-izmus” elleni küzdelem?

Végső soron azért, mert láttam, hogy a kedves német nép ismét hamis istent kezdett imádni. Igazán elszomorító, lehetetlen dolog, hogy hirtelen olyan alak tört a magasba, mint Hitler! A képét némely helyen egyenesen az oltárra helyezték, s lelkiekben ezt mindenképpen megtették...

Igen, ismerjük néhány nem is rossz házból való német teológus nyilatkozatait...

...vagy talán mégis inkább rossz házból valókét! Röviden, zsigeri indíttatásból cselekedtem. Nem is kellett végiggondolnom, hogy el kell utasítani. A német evangéliumi egyház nagyon szerény keretei között minden tőlem telhetőt megtettem, hogy ellenálljunk ennek a fejlődésnek.

Visszatérve még egyszer Önhöz. Megbocsásson, de ismét egy „-izmus” következik. Az Ön szocializmusára szeretnék rákérdezni. Nem lehet, hogy egy marxista jellegű szocializmus követője volt?

Nem, nem voltam, határozottan nem voltam az, mert a szocializmus kezdett elvi jellegűvé válni. Safenwillben a szocializmus a szakszervezeti mozgalom kérdése miatt érdekelt. Éveken keresztül tanulmányoztam a kérdést, és három virágzó szakszervezet jött létre a segítségemmel a Safenvillből való távozásom idejére, ahol azelőtt semmi ilyesmi nem volt. Ez volt a munkáskérdéshez való szerény hozzájárulásom és korlátozott – lévén elsődlegesen gyakorlati érdekeltységű – érdeklődésem a szocializmus iránt. Persze részt vettem más dolgokban is, de az elv, az ideológia esetemben mindig a peremre szorult.

Egy talán kicsi, gyakorlati cselekedet, besegíteni, hogy a föld kis gyermekei a nagyok ellenében megállhassanak... – a szabadság tette?

Igen, akkoriban pontosan erről volt szó. De mindez már nagyon messze van. Ma már olyan magától értetődő dolgok ezek, nemde?

A szocializmust és a liberalizmust legalábbis nálunk, Svájcban, és legalábbis a választások előtt egymás ellentétének állítják be. Azt hiszem – nagyon visszafogottan fogalmazva – ez az ellentét történelemmé vált.

Igen, amikor közelednek a választások és az urak a különböző pártok színeiben nyilatkozatokat adnak... hát manapság nem igazán van valódi, követésre méltó alternatíva. Úgy tűnik, mintha nem lennének nagy, egymással alapvetően szembenálló ideák. Minden alkalommal zavarban vagyok, melyik pártra is szavazzak, ha ugyan egyáltalán szavazok.

Azt mondja tehát, hogy a „liberális” nem, vagy nem feltétlenül a politikai liberalizmushoz kapcsolódik, hanem olyan emberi magatartás, amely minden emberi táboron áthúzódhat?

Igen, amennyiben a szót mindenképpen használni akarjuk. Én nem ragaszkodom hozzá. Ha azonban már használjuk, jó lenne olyan értelemben használni, amint azt a beszélgetésünk folyamán mi tettük. Valami olyan alapállást jelent, amelyben emberként állást foglalok. Persze ami ma a liberális, és amit mondjuk itt, Bázelen is annak neveznek, éppen olyan erővel...

...konzervatívnak is lehetne nevezni?

Örvendek, hogy ezt Ön mondja és nem én. Mindketten tudjuk, mire gondolunk, melyik újság lebeg a szemünk előtt, nemde? Hát hagyjuk őket békében haladni a maguk útján!

Rendben, úgy gondolom, hogy a „liberális” szó ilyen részleges kifejtésével beszélgetésünket szépen kikerekítettük. Köszönöm szépen a beszélgetést.

Részlegesen, azt mondja ugye, részlegesen? Mert sok mindent el kellene még mondani, meg kellene jegyezni és megmagyarázni beszélgetésünk tárgyával kapcsolatban. Ha Ön azt mondja, elégedett a beszélgetés ezen részével, nekem úgy is jó.

*Karl Barth utolsó fényképe
A felvételt Bernhard Moosbrugger készítette
1968. december 6. délutánján*

KATOLIKUS ÉS EVANGÉLIKUS IGEHIRDETÉSEK A RÁDIÓBAN

Testi gyengeségeim végett kissé helyhez kötötten már hosszabb ideje hallgatom a német-svájci rádió által sugárzott vasárnapi rádiós istentiszteleteket. Ezek felváltva római vagy keresztyén-katolikus [ókatolikus] vagy evangélikus-református lelkészek prédikációi, legtöbbször az egyházi-istentiszteleti jelleg kihangsúlyozására hangcsengéssel és kóruszenével körítve, s néha gyülekezeti istentiszteletek részeiként. Valamilyen egyházi főhatóságok minden bizonynyal döntenek mindkét, illetve mindhárom oldalon a megszólalók felől. Bizonyos korlátok között mindenesetre, de a hallottak jellemzők lehetnek a mi (s talán nem csak a mi) vasárnapi és ünnepnapj predikációinkra. Ehhez a tényhez szeretnék néhány benyomást és gondolatot fűzni.

Ha a most hallottakra gondolok vissza, először is meg kell vallanom, hogy bizonyos aggodalomtól, gondtól és kétségtől a történelmi egyházaink lelkészeinek nyilvános tevékenységét illetően jelentősen megkönnyebbültem. Pusztán vallásos fecsegést, ünnepi dörgedelmeket ritkán hallottam. Minden oldalon komoly, természetesen több vagy kevesebb sikerrel koronázott munka állt a hallott prédikációk mögött. Némely református igehirdetést a prófétai erő, némely katolikus – legalábbis a böjti sorozatban – a jó értelemben vett misztikus mélység jellemzett. Amennyiben a Bibliához és az élethez való hűséget előfeltételezem a jó igehirdetés kritériumaiként, úgy véleményem szerint jól, időnként nagyon is jól megalapozottan, építően, segítően prédikálnak. Teljesen csalódottan, esetenként mérgeledve csak nagyon ritkán kellett a készüléket elhallgattatnom. A korábbiakkal összehasonlítva megkockáztatom,

ha fenntartásokkal is, a mondatot: egészében véve jobban prédikálnak, mint korábban. A mai katolikusoknál ez kézzelfogható. Más okból, de a mi oldalunkra is áll ugyanez. Persze az összehasonlítást arra vonatkoztatom, amit én és barátaim körülbelül ötven éve (a dialektikus teológia híres kezdetei idején) szorgalmaztunk.

Az a kérdésem a mi oldalunkhoz, a református oldalhoz: Hol maradnak a „szabadgondolkodók”, a régi jó idők „reformerei”? Véletlen talán, hogy csak egy alkalommal voltam kénytelen ilyen jellegű prédikációsorozatot hallgatni? Hol maradnak ezek mai követői? Az iskolájukban gyakorolt „mitológiátlanítás” és az Újszövetség „egzisztencializálása” emlékezetem szerint egyetlen (vagy szinte egyetlen) általam hallott szellemi termékben sem volt világosan felismerhető. Egy domonkosnak (!) tavaly tavasszal Luzernben tartott prédikációja a „Hiába halt meg Jézus?” kétértelmű témájáról csak emlékeztetett arra, hogy ez az iskola a maga módján virágzik Svájcban is (a katolikus egyházban is). Ezt azonban csak egy ottani újságban olvastam, nem magam hallottam.

Fontosabb ennél a következő általános megállapítás: Az általam hallottak mindegyike anélkül, hogy a szót kimondták volna, abban az értelemben „ökumenikus” igehirdetés volt, hogy mindenfajta konfesszionális vitatkozás híján voltak. Minden valószínűség szerint nem csupán a rádióban hallgatólagosan érvényben levő játékszabályokra voltak tekintettel, hanem mert úgy tűnik, az ilyesmi komoly igénye mindkét oldalon hiányzik. Katolikus oldalról a Második Vatikáni Zsinat egyházalkotmányának nyolcadik fejezete ellenére nem hallottam az Isten anyjának dicséretét, legfennebb tompított utalásokat hallhattam a péteri hivatal tekintélyéről, a „jó cselekedetek” érdemszerző voltáról pedig nem is hallottam. Református oldalról viszont semmilyen utalás nem volt a „Rómában” székelő ördögi cselre és hatalomra, s semmi „itt állok, mert másként nem tehetek”. Úgy tűnik, vannak dolgok, amelyeket csak az atyák iránti tiszteletből tartanak meg, de ma már nem jelentik a támadás és védekezés pontjait. Ma sem fogadná el minden katolikus a református és minden református a katolikus igehirdetési stílust. Az alapkérdésben, tudniillik az evangéliumra való fokozott koncentráció kérés-

désében való egyetértés azonban azoknál, akik hallani akarnak úgy tűnik nagyobb, mint a kétoldali nyelvhasználatban való egyet nem értés. Az imánapon egy katolikus prédikációt hallgattam, melyet a „Mélységből kiáltok hozzád” című Luther-ének fogott közre (s nem csupán közrefogta). Az ének immár a katolikus énekeskönyvben is benne van, persze egy fontos versszakának elhagyásával, mely versszakot ama bizonyos istentiszteleten tényszerűen mégis elénekeltek. Egészében véve itt és ott is végső fokon Jézus Krisztusról van szó. Ennek örvendezni kell, s ami az ördögöt illeti, hagyjuk azt az oly kevésbé vitatott helyén, az ellenkező vallás oldalán. Az egyházak egyesülése az én felfogásomban is nagyon messze van még. Nem tagadhatom azonban, hogy az egyházak, legalábbis az általam hallott prédikációkban, valamiképpen e felé az út felé néztek, még ha az nagyon távol van is. Hogy ez mindenkinek nyilvánvaló legyen, fontosnak tartom, hogy továbbra is minden vasárnap mindkét egyház szóhoz juthasson. Persze nekem helyesebbnek tünne, ha a hagyományos (valóban, vagy csak kikiáltottan) „komoly zene” nem törné meg a két prédikáció sorrendjét, hanem mintegy az egészet lezárva átmenetet jelentene a vasárnap reggeli további műsor felé.

Megjegyzéseim sajátos részéhez érkeztem. A református igehirdetések erőssége nem kis részben abban áll, hogy istentiszteletünk központi elemét jelenti. A szabadon elmondott vagy átvett imádságok, illetve a gyülekezeti ének is csak elő- és utószavai ennek a cselekedetnek. Ez a református igehirdetésnek formálisan is olyan komolyságot, fontosságot kölcsönöz, melyet a legjobb katolikus igehirdetésben is csak hiányolhatunk. Hic Rhodus, hic salta! – mondhatjuk a református igehirdetőnek már mindannak az előkészítésénél is, amelynek vasárnap a szószéken vagy a szónoki emelvényen el kell hangzania. Vigyázat! Teljes komolysággal kérdezhetjük, hogy ez az erősség nem gyengeség-e is egyben, hogy igehirdetésünk központját az egy középpontú kör helyett inkább valamiféle két gyújtópontú ellipszis jelenti? Mi van akkor, ha annak a jó embernek ott fent, vagy előttünk néha-néha nincs semmi tisztességes mondanivalója? S amennyiben mondanivalója van, nem vár-e az ember önkéntelenül is arra, hogy az elmondott vagy meghallgatott jön kívül valami

istentisztelet-szerű is történjen, amit nem helyettesíthet az imádság, gyülekezeti éneklés és perselyezés (ami egyebekben a kimenetelkor, tehát mindennek a végén történik). A Második Vatikáni Zsinat bibliai konstitúciójában olvassuk: két asztal van (a kép kissé problematikus), amelyhez a gyülekezetet vasárnaponta meghívják, az igehirdetés asztala és a gyülekezet által az eukarisztiában ünnepelt cselekvő Isten. A katolikus papok gyakorolják ezt, persze nem mindenkor hasznukra, de gyakrabban, mint a mieink, s velük él ezzel a gyakorlattal a gyülekezet is. Tessék: az istentisztelet e két pontját, Kálvin eme követelését vetették el berni nyomásra a genfiak! Miért nem ünneplünk mi minden vasárnap minden templomban és az egész gyülekezet részvételével úrvacsorát? S ha mindez a prédikációink rovására menne, a drága hatvan percet méltatlanul megcsontító orgonajáték rovására, de a prédikátorok és hallgatóik, a szolgák és a szolgáltak legitim fellelegzéséhez vezetne! Alkalomadtán lehetne a keresztség (no, nem gyermek – hanem egy felelős felnőtt keresztség – szintén felesleges szósallangok nélkül) az egésznek a kezdete. Vajon nem ekkor lennénk-e átfogó mértékben az Ige egyháza, az Igéé, amely mégsem beszéddé, hanem testté lett?

„Bibliaközelség” – neveztem meg egy jó igehirdetés kritériumát. Egészében megfigyelhető, hogy a reformátusoknak e tekintetben sokkal régebbi hagyományuk és nagyobb gyakorlatuk van, jóllehet ténylegesen sokszor a bibliai szövegek ürügye alatt egy témáról prédikálnak. A katolikusok esetében szinte törvényszerű az úgynevezett témapredikáció. Ama luzerni domonkos bultmanniádaiban félreismerhetetlen volt ez. Egyébként ugyanez volt a helyzet ama, tartalom tekintetében kiváló imanapi igehirdetéssel is! Egy másik alkalommal egy lelki atyát minden bevezetés nélkül a „Pszichológia és lelkigondozás” kérdéséről hallottam elmélkedni anélkül, hogy bibliai helyet megadott volna. Általánosan elmondható, hogy a katolikusok (a haladó szelleműek is) a Szentírás mércéjéhez mérten kicsit túl sok törvényt és kevés erkölcsöt prédikálnak. De hát Istenem, ez a mi oldalunkon is gyakran előfordul ám! Félreismerhetetlen az is, hogy a katolikusok igyekeznek felzárkózni a Bibliához való közelségben is. Néha szinte megható, mennyire igyekeznek mindenféle

számunkra túlságosan is ismerős „történetkritikai” bölcsességeket elsorolni az oly fontos első percek eltékozlásával. Hogyan juthatna hát az Írás elsőbbsége a katolikus prédikációban is érvényre (ha már ezt a Tanítói Hivatal mára a tanítás szintjére emelte) akkor, amikor „hozzákapcsolt” dogmatikai, morális és egezetikai beszédek uralkodnak? A minden igehirdetést gyökereiben megrontó gondolkodás felülről lefele haladva az idősebb katolikusoknál a tomizmus, a mi oldalunkon viszont a kártezinaizmus formájában jelentkezik, míg a fiatalabb katolikusok esetében a kettő egy sajátságos keverékével van dolgunk. Mi lenne, ha az ettől a gondolkodástól való eltávolodás egy napon ugrásszerűen (s pontosan a mai katolikus egyházban lehet ezzel számolni) megerősödne, s erősebb lenne, mint nálunk? Hol maradna akkor a mi Íráshoz való hűségelvünk?

Egy utolsó megjegyzés: „Életközelinek” neveztem a jó igehirdetés második elvét a kezdetekben. Isten a tanúm, hogy jó néhány kimondottan életidegen református igehirdetést hallottam. Itt azonban a katolikus igehirdetés általános, és úgy tűnik, egyelőre nem is megszüntethető gyengeségét vélem felfedezni. Ismerik az emberi életet nyilván könyvekből, a gyóntatószékből, s nyilván alapos meditációkból is, de nem ismerik azt belülről, saját tapasztalatból, ott ugyanis, ahol emberiségében (a jóban és a rosszban) a legemberibb. Másképpen pedig nem megy, a prédikációnak, amely „bibliaközeli”, ebbe az életbe kell belebeszélni, ezt a forró gesztenyét kell kikaparni a tűzből. Munkáról és jutalomról, politikáról és művészetről meg hasonlókról tudnak az emberekkel beszélni, meg tudják őket szólítani, de nem azon a területen, ahol nyilván, vagy titokban, de minden egyébnek a középpontja van. Nem tudják az embereket a „szereteten” való étellel, a családdal és a házassággal kapcsolatosan megszólítani, egyszerűen azért, mert erről a területről csak külső szemlélőkként tudnak beszélni. Azért nem tudnak erről beszélni, mert a maguk életében nincs egy nő, aki éjjel vagy nappal (talán éppen egy kisebb vagy nagyobb gyerekcsapattal körbevéve) a legnagyobb hatékonysággal jelen van, beszél és cselekszik – a gyülekezettel való kapcsolatban is. Távol álljon tőlem, hogy a valamikor olyan sokat dicsért „evangélikus lelkészlak” dicsőítő

énekébe kezdjek. Még távolabb álljon tőlem, hogy a szabadon választott, mert karizmatikusan megalapozott cölibátust megkérdőjelezzem, mely helyzetben adott esetben egy katolikus prédikátor talán jobban belelát és belebeszélhet az emberek életébe, mint sok „elszakadt testvér”, akiknek a terhet is viselni kell, hogy „feleségüknek is kedvére tegyenek”. A cölibátus kikényszerített szabadsága még mindannyiunk szeme előtt ott lebeg. Marad azonban a napjainkban a katolikus egyházi körökben is újra vitatott kérdés, hogy az egyházi igehirdetésnek jót tett-e, s jót tesz-e, hogy ebből a különleges szabadságból általános kötöttséget formáltak? Azonban végső soron itt is a saját szemétdombunkon szeretnék kapirgálni. Magától értetődő az is, hogy a református igehirdető legtöbbször férfi, aki tudja, mit jelent szeretni, eljegyezve és házsnak lenni, de ez messze nem garancia arra, hogy igehirdetése az életközelség értelmében valóban jó lenne. Valóban messze nem jelenti ez a garanciát, mert ez a tudás a gyakorlatban ellenkező irányba is hathat. Az evangélikus prédikációknak is jót tenne meggondolni azt, amit nem Péter, hanem Pál mondott erről a karizmáról.

Amiket itt előadtam, nyilvánvalóan érinti az egyházak ökumenikus egymás mellett és egymással való együttélését, különböző dogmatikájukat és etikájukat, pasztorálteológiájukat és annak gyakorlását. Mindenesetre csak érinteni tudtam mindezt. Nos, Mozart egyik nagyon is világi tartalmú éneke (a címe „Elhallgatás”) refrénjének szavaival élve, s azt fejtegetéseim észére és egyes kitételeire vonatkoztatva: „Nincsen több mondanivalóm.”

ELINDULNI – MEGFORDULNI – HITET VALLANI¹

Kedves katolikus és református keresztyén testvéreim!

Az egyház elindulásáról, megfordulásáról és hitet megvallásáról szeretnék Önökhöz szólni ebben az órában. Ma a világban is (amelyben mellesleg az egyház is él, s amely az egyházban is él) sok elindulás, megfordulás és sok hitvallás van, vagy legalábbis sokat beszélnek ezekről. Ne felejtjük el, és semmiképpen ne becsüljük le azt, ami ott történik, s amiről ott beszélnek! Ne becsüljük le, de ne becsüljük túl sem! Mindehhez nekünk is közünk van. Biztos vagyok azonban abban, hogy a (keresztyények) elindulásának, megfordulásának és hitet megvallásának jót tesz, ha az úgynevezett világgal való legmélyebb szolidaritásban, de az egyház elindulásával, megfordulásával és hitet vallásával foglalkozunk.

A három említett fogalom nem az egyház ismertetőjegyeit, lényegi vonásait vagy szerkezetét jelentik, de három különböző, mégis egymással összefüggő szempontból az egyház egy mozgását írják le. Jó néhány mozgalom van és volt mindig is az egyházban. Szükséges, hogy ezek ma is legyenek és kellenek is [az egyháznak]. Mindazonáltal csak abban az esetben fontosak és jók, amennyiben az egyház egy mozgása felől jönnek, és annak hasznára vannak. Beszéljünk hát ma az egyház egy mozgásáról, az elindulás, meg-

¹ Az írás magyarul először Juhász Tamás fordításában jelent meg a kolozsvári Református Szemle 1969. évi 5. számában a 386–390. oldalakon

fordulás és hitvallás folyamatáról, amelyben az egyes mozgások, amennyiben fontosak és jól beleyökereznek, általa meghatározottak, és ez rendeli korlátok közé is őket!

Az egyház egy mozgása megtörténik. Nem csak ma történik, sok különböző időben megtörtént ez, javarészt rejtetten, csak kevesek által érzékeltet. Azt hiszem, lényegében ma is rejtetten zajlik, s lényegét csak kevesek érzékelik. Mindenképpen megtörténik azonban ma is, de jobban észlelhetően, s azok száma, akik ezt a mozgást érzékelik, nagyobb, mint korábban volt.

Az egyház egy mozgásának, azaz elindulásának, megfordulásának és hitvallásának sajátos ismertetőjegye *ma* abban áll, hogy egyszerre jelentkezik nem minden, de *sok* felekezet egyházaiban. Bennünket most különösen az érdekel, hogy egyszerre jelenik meg, illetve válik láthatóvá a római katolikus (szívesebben mondanám így péteri katolikus) és az evangélikus-református felekezetek (hiszen mi is katolikusok vagyunk) egyházaiban. Feltűnő módon egyelőre láthatóbb és látványosabb ez a „péteri”, mint az „evangéliumi” felekezetben. Akárhogy is van, létezik az egy egyháznak a mozgása, azaz a mi esetünkben ez mindkét felekezetben megjelenik. Mindenképpen alkalmunk van *közösen* erre figyelni.

Térjünk azonban tárgyunkra!

Az egyház mozgása (elsődlegesen) egy erőteljes elindulás. (Az erőteljes kifejezésre jelen előadás végén szeretnék még visszatérni.) Az elindulás, mint olyan, ott következik be, ahol valami korábbi elavult és vissza kell maradnia, amennyiben a múlta éj borult és helyébe valami új ígérkezik, egy új nap ígérete jelenik meg. Ahol mindkettő egyszerre bekövetkezik, ott jön létre az elindulás. Az egyház régi, középkori és mai története folyamatosan ilyen nyílt vagy rejtett elindulások története. A nem elégszer magyarázott és kifejtett modell erre nézve Izrael kivonulása Egyiptomból az ígért földjére.

Az elindulás tehát egy krízisben megy végbe. Határozott búcsúvétel történik az ismerőstől, a most még nagyon közelitől, amelynek esetleg (l. például Egyiptom híres húsos fazekait) megvannak

a maga előnyei. Határozott odafordulás következik be egy még távoli, a reménységben sajátnak vallott felé, melynek hátránya, hogy a maga csodálatos formájában még nagyon is ismeretlen. Amennyiben az egyház elindul, választott, döntött valami mellett. Ezzel már a kezdet kezdetén megtiltja önmagának a mögötte levő iránti honvágyat. Azt szereti és köszönti, ami előtte van. Itt van, de még sincs itt, ott van, de még sincs ott. Hosszas vándorút elé néz, harcok és szenvedések, éhség és szomjúság elé. Ne hallgassuk el: az egyház sóhajt, de még kevésbé hallgatható el, hogy örvend, és ennek megfelelően gondolkodik, beszél és cselekszik. Ebben a krízisben áll az egyház, Isten még fogoly, de már megszabadított népének elindulása.

Nézzük azonban meg figyelmesebben: az egyház igazi, valódi elindulása először és mindenekelőtt a jövő sajátnak vallását jelenti, s csak ezután és ebből következőleg a múlt tagadását. A puszta fáradtságnak, a puszta kritikának, a puszta ellenérzésnek, az eddigiek puszta megvetésének és az azok ellen való tiltakozásnak (ahogyan ma szívesen fogalmaznak, az „establishment” elleni tiltakozásnak) nincs köze az egyház nagy elindulási mozgalmához. Amikor Mózes ama gonosz embert agyonverte és elásta, még messze nem Izrael fogságból való szabadulása volt. Ma még mindkét felekezetben sok jogos, de üres nemet hallunk, amelyek üresek, mert nem tölti meg őket a jobb egyidejű sajátnak vallása. Egy üres nem azonban többé-kevésbé mindig gyűlölködően és szomorúan fog szólni. Amennyiben az egyház az eddigieket tagadja, úgy az egy világos, de barátságos és örömteli tagadás.

Ebből következik aztán, hogy az egyház igazi és valóságos elindulása csak ott történik meg, ahol az újat ígéretként s jövődöként, de világos és meghatározott ígéretként és jövődöként látja maga előtt. Évekkel ezelőtt egy lelkészértekezleten egy fiatalember ezt vágta a fejemhez: „Professzor úr, Ön történelmet csinált, de immár maga is történelemmé lett. Mi, fiatalok, új partok felé indulunk el!” Ezt válaszoltam neki: „De jó, hogy ezt mondja, szívesen hallom. Meséljen már nekünk ezekről az új partokról!” Sajnos nem sokat tudott mondani. Az Egyiptomból való kivonulás akkoriban azzal

kezdődött, hogy Mózes az Isten hegye és az égő csipkebokor felől jött, ahol Isten Igéjét hallotta, s így a népnek és a fáraónak is tudott valamit mondani arról, merre is vezet az út. Ma is nagyon sok szimpatikus fiatalember van az egyházban (köztük fiatal papok és lelkészek is), akik eléggé hangosan hirdetik, hogy az egyházban körülbelül mindennek másnak kell lennie. Amennyiben Isten megmondja nekik, amennyiben ezt megengedik, s aztán a többieknek is el tudják mondani, minek kell az addigiak helyébe lépnie, nos, akkor lesz az egyház elindulásának ügye hiteles és komoly.

Végül még valamit ehhez a kérdéshez: az egyház igazi és valódi elindulása *rendben* fog lezajlani. Persze magától értetődő, hogy amíg a karaván felsorakozik és elindul, van egy bizonyos zűrzavar. Az egyházbeli inkább konzervatív és inkább haladó gondolkodások nem minden további nélkül tudnak megegyezni abban, milyen is legyen minden ezután. Egyesek borongósan szeretnének a régiből lehetőleg minél többet magukkal vinni, míg viharos örvendéssel hirdetik mások: „Most mindennek, de mindennek meg kell változnia.” Lesz elég keresztyén hippie és semmittevő, s ezeknek a száját semmilyen egyházi rendőrség nem lesz képes befogni, hogy máglyarakásokról és hasonlóról ne is beszéljünk. Mindezek azonban csak átmeneti jelenségek, amelyek nem alakulhatnak állandó tumultussá. Az egyház elindulása többé-kevésbé fegyelmezett történet lesz, amely után nem maradnak hátra győztesek és legyőzöttek. Itt jut majd érvényre a kyberneseos, a „vezetés kegyelmi ajándéka”. Az ótestamentumi kivonulástörténetekben a legendás Mózes, a reformáció korában (Lutherrel és Zwinglivel ellentétben) Kálvin volt eme karizma klasszikus képviselője. Nem véletlenül szentelt neki napjainkban egy katolikus teológus szép kötetet, amelyben ebből a szempontból elemezte a tevékenységét. Sajnálatos, hogy a péteri katolikus oldalon abban az időben nem állt egy hasonlóan gondolkodó komolyan veendő Áron, mert akkor talán az egyház elindulása átfogóbb és nem kétpólusú rendben következett volna be.

Az egyház Jézus Krisztus parancsa felől jön, és az ő új, világos eljövetele felé megy. Ennek következtében elindulása és egész mozgása pozitív, célirányos és rendezett történet.

Az egyház mozgása (másodszer) egy erőteljes megfordulás. Az egyházban az „előre” és a „vissza” parancsszavak nem mondanak egymásnak ellent, hanem ama egy mozgásra vonatkoznak.

Megfordulni azt jelenti az egyházban, akárcsak másutt a megfordulást abba az irányba, amerről jött, és onnan az új, a cél felé való indulást. Arról a visszafordulásról van szó, amely a kezdetekhez visz, mert csak a legrégebbi irányra való fordulás teszi az elindulást újjá, eljövendővé, igazivá. Éppen ezért az Ótestamentum egyik alapvető mondanivalója ez: „Mert tudakozzál csak a régi időkről, a melyek te előtted voltak... Hallotta-é valamely nép a tűz közepéből szóló Istennek szavát, a miképen hallottad te... Avagy próbálta-é azt Isten, hogy elmenjen és válaszszon magának népet valamely nemzetség közül... a miképen cselekedte mind ezeket ti érettetek az Úr, a ti Istenetek Égyiptomban, szemeitek láttára?” (Deut 4,32 k.) Más helyen: „Így szólt az Úr: Álljatok az utakra, és nézzetek szét, és kérdezősködjetek a régi ösvények felől, melyik a jó út, és azon járjatok, hogy nyugodalmat találjatok a ti lelketeknek!” (Jer 6,16)

Nagyon alaposan meg kell azonban gondolni, miként is nézzen ki az egyháznak ezen visszafele irányuló mozgása.

Mindig a szeme előtt kell tartania a régít, amely felé megfordul, s az újat, amely felé halad – oly módon, hogy az új már különbözni fog minden régitől, amit maga mögött hagy. Nem lesz hasonló (s ez az evangélikus keresztényekre vonatkozik) a mögöttünk levő 19. század liberális teológiájához és kegyességéhez, s nem hasonlít (s ez már az 1517-es évtől kezdődően érvényes) a 16. századi reformációra vagy annak 17. és 18. századi folytatására sem. S nem lehet hasonló (s ez rátk vonatkozik, kedves péteri keresztények) a Tridenti és az Első Vatikáni zsinat előtti világhoz, sem ahhoz, amelyet nálatok úgy százötven évvel ezelőtt kissé romantikusan korai filozófiának és teológiának neveztek, s amely alatt a középkori skolaszতিকát és esetleg az első keresztyén századok egyházatyáit értették. „Hadd halljuk a régi idöket...!” – szép, de nem egyházi ének ez, sem nálatok, de nálunk sem. Sokkal inkább itt és ott is azon régi, mely felé az egyház az igazi és valóságos megfordulásában visszatér, csak annyit ér, amennyiben vele, benne és általa ugyanakkor azon

új is megtörténik, amely felé az elindulás irányul. Ez vonatkozik nota bene! arra az őskeresztyénségre is, amelynek körvonalait az Újtestamentumban nagyon régiekként látjuk. Az egyház nem az őskeresztyénséghez tér vissza, hanem az újhoz, amely mindenesetre, közvetlenül és minden elkövetkezendő időkre meghatározó módon az őskeresztyénség dokumentumaiban megtalálható. Pál nem önmagát hirdette, hanem a megfeszített és feltámadott Jézus Krisztust, s ezt tette Péter és János, de az evangélisták is a maguk módján. Ő a régi, aki egyben az új is. Ő jön [az egyház felé] és az egyház felé megy, a felé, aki ő volt. Hozzá fordul megfordulásában.

Nem hallgathatjuk el a másik vetületet sem. Az egyháznak a benne és általa való megfordulása – amennyiben az eredethez való elindulás – egyben a tisztelet és a hála azon régi iránt, mely ebből a kezdetből jól-rosszul előállott. Nem azért, mert régi, nem minden régi irányába, de sok régi felé, amelyekben gondosan megvizsgálva az új benne rejlik és tüzetesen vizsgálva felfedezhető. Izrael számára ilyenek voltak a pátriárkák: Ábrahám, aki hitben kivonult szülőföldjéről és barátai közül abba az országba, amelyet Isten mutatni akart és meg is mutatott neki. Ilyen volt Izsák és Jákób, s az ama országban letelepedett tizenkét törzs ősatyái mind. A hagyomány szerint eme Izraelnek megígért és odaajándékozott ország nem volt más, mint ahol atyái vendégként laktak, vétkeztek, szenvedtek, és itt-ott oltárokat állítottak az Úrnak. A visszafordulásban levő egyház számára érvényes „Isten nem a halottak Istene, hanem az élőké”, „reá nézve él minden” az apostoloktól a tegnapelőttek és tegnapok atyáiig. Nem csak joguk [de aktualitásuk is] van, hogy ma is hallják, és pedig nem kritikátlanul vagy mechanikus alávetettségben hallgassák őket. Az egyház nem lenne a visszafordulásban levő egyház, amennyiben büszkén és mindenkori kairostudattal (?) nem akarna hallani, vagy csak mellékesen, pongyola módra, ledérül tenné, vagy amennyiben amit tőlük tanulni kellene, hatásától megfosztaná azzal, hogy amit mondani akartak

UTÓSZÓ

Barth jelen kötetben összegyűjtött írásai egyszerűen kis megszólalások, amelyek által, mint maga fogalmazta, az időskori ereje és lehetősége szerint „egy kevésbé” szeretett volna a teológiai közéletben megjeleníteni. Ami összeköti őket tehát először is az, hogy ezek az utolsó, nyilvánosságnak szánt megnyilatkozásai. Mindegyikük az 1968-as nagy egészségi krízise után keletkezett és mellesleg azután, hogy világgossá vált, már nem tudja megtartani az utolsó négy szemeszterben a Baseli Egyetemen megtartott kollokviumát. Mindegyik írás abban a szép őszi, virágillatú időszakban keletkezett, amely életének utolsó heteiben a nagy betegség után megadatott.

Az első itt megjelent írás egy párizsi folyóirat által feltett kérdésre – hogy tudniillik ki neki Jézus Krisztus – adott rövid válasza (1968 novemberében jelent meg a „La Table Ronde”, 250. szám, 14. k. old.), a következő két írás két, a német-svájci rádióval készített interjú, amelyeket itt kissé átdolgozott változatban közlünk. A riporterek kérdéseit dőlt betűvel szedtük. Az egyik interjú (1968. november 17-én közvetítették) egy eredetileg bázeli dialektusban lefolyt beszélgetés Roswitha Schmalenbachhal, mely a népszerű rádióműsor „Zene egy vendégnek” számára készült, s amelyben a beszélgetést a vendég által kívánt zeneszámok bejátszása szakította meg. Az irodalmi német változatot Franziska Zellweger – Barth készítette. A második beszélgetés egy Adolf Blattner által készített interjú (adásba csak 1969. április 7-én került), melyre ugyancsak egy, a liberálisizmussal általánosságban foglalkozó sorozat keretében került sor. A negyedik itt közölt írás néhány olyan gondolatot ad közre, amelyeket az idős korára rendszeresen rádiós istentiszteleteket hall-

gató Karl Barth fogalmazta meg a Beromünster rádiónak. Ezeket a gondolatokat azon, neki nagyon is jól jövő ökumenikus alkalom ihlette, hogy egymás után katolikus és evangélikus prédikációt hallgathatott (december 8-án ilyenformán még hálásan hallgatott meg egy katolikus prédikációt Mária szeplőtlen fogantatásáról!). Az itt utolsónak közzétett anyag az utolsó munkája. Egy kérésre vezethető vissza (mutatis mutandis ama titokzatos emberre emlékeztetve, aki Mozartnak a Requeimje megrendelését továbbította), amelyet J. Feiner katolikus teológiai tanár személyesen terjesztett elő, hogy tudniillik az ökumenikus imahét alkalmával (1969. január 18-án) tartson előadást a zürichi Paulusakademién katolikus és református keresztyének számára. Ezen kérés teljesítése során Barth olyan témát választott, amely úgy tűnt, mindkét oldal, s a mindkét oldalon uralkodó pillanatnyi irányzatok számára aktuális. Elindulás – megfordulás – hitvallás címet adta előadásának, melyet aztán utóbb az elindulni – megfordulni – megtérni kevésbé törvényeskedő, de hívogatóbb és történést ígérő címet adta. December 9. estéjéig foglalkozott szorgosan és vidáman ezen előadás megírásával, amelyet időnként Gertrud Lendorffnak a régi Baselryól írt könyvének olvasgatásával szakított meg. A leírt szöveget a mondat közepén hagyta abba azzal a szándékkal, hogy a félkész előadást a következő nap teljesen papírra veti. Nem érte azonban meg a következő reggelt. Az éjszaka közepén, álmában hirtelen és nagyon csendesesen elhunyt...

Ezen utolsó mondat megértéséhez szükséges még néhány dolgot megjegyezni. Szövege, amint jeleztem, nem befejezett. Ugyanúgy, mint leírt első részét, első változatnak kell tekinteni. Amennyire a munkamódszerét ismertem, számolni lehetett volna azzal, hogy Karl Barth a szöveget a diktálás és a későbbi átolvasás során nemcsak stilisztikailag javította volna, hanem több-kevesebb mértékben ki is javította és kiegészítette volna.¹ Ilyen formában, töredékesen, közepen abbagyva kell hallani immár. Az erre a töredékre való hallgatást megkönnyítendő álljanak itt a következők:

1 Ahol Barth kéziratában nyilvánvalóan kimaradtak szavak azoknak lehetséges olvasatát szögletes zárójelben közöljük.

A befejezetlen utolsó mondatot a következőképpen lehetne kiegészíteni: „Az egyház nem lenne megforduló egyház... amennyiben annak, amit azon (atyáktól) megtanulhat, hatását azzal ütné el, hogy amit azok számára mondani akartak, *lehet, hogy sokféle meghajlás közben ugyan, de mint saját jelenének felismeréseit magának követelné.*” Ami pedig a ki nem fejtett utolsó rész egészét illeti, jó, hogy az előadás vázlata megmaradt, és ennek alapján sejteni lehet, amit [Barth] ott még el akart mondani. Az utolsó rész tekintetében ezek a jegyzetek a következőt tartalmazzák:

Hitet vallani Igen és Ámen Misszió titok

Természet? Lelkiismeret?

A világ

Zárás Mennyiben esemény már? Test és vér

Epifánia!

Én vagyok – ti vagytok

Vidáman komolyan venni

Akiknek ezek a kulcsszavak kissé titokzatosnak tűnnek, mindezt körülbelül így fordíthatnánk le: A hitvallás akkor igazi, amennyiben arra nézve történik, akiben Isten minden ígérete „igen és ámen” lett (2 Kor 1,10). Ezért, vagy sokkal inkább ezért nem (mint például a „Humani generis” pápai enciklika sok védelmezője és ellenzője esetében) lehet a hitvallás valamely „természetből” vagy „lelkiismeretből” nyert ismeretek melletti kiállítás, mert azokban (amint azt Barth egy korábbi levelében említette) „igen és nem van, de nincsen ámen”. Mindenesetre ez a hitvallás nem szabad és nem lehet más, mint egy nem privát, hanem nyilvános beszéd, gondolkodás, a „világban” és a világ érdekében való cselekvés. Mindezt nem önmegvalósításban, hanem az egyházra lényege szerint jellemző misszióban kell megvalósítani. Azért nem önmegvalósításban, mert maga a hitvallásban megvallott a keresztyének számára „titok” marad. Így tehát az egyház ama elindulás, megfordulása és hitvallása Jézus Krisztus „epifániájának” ereje által „már eseménnyé vált”. Ezt nem ama hármas tagolású mozgás teszi lehetővé, hanem éppen fordítva, mert azzal, hogy kijelenti, ki Ő, kijelenti azt is, kik vagyunk mi. Így

következik aztán be nálunk azon egész mozgásirány, s igazán akkor következik be, ha „vidáman komolyan vesszük”, kik vagyunk, és azt is, kicsoda Ő. Eme vidám komolyan vételnek jellegzetes és előremutató tette az újraértelmezendő és (minden vasárnap) újraünneplendő „eucharisztia”, mint Jézus Krisztus egyszeri odaszánásának, valamint „teste és vére” hatékony ajándékának ünnepe... Nyilván fentebbi utalásaink és mondataink csak körülírásai és nem kifejtései a kulcsszavaknak, s Barth maga eredetien fejtette volna ki – ezt jól mutatja, ha az előadás első felének elkészült változatát egybevetjük annak kulcsszavaival.

Bevezetés ...[elindulni stb.] az egyház

Az egy egyház

Mozgás ami azonban Esemény

Elindulni Krízis, búcsúvétel – új partok Sokadalom?

De a Passah semmittevő?

(Mindehhez egy külön cédulán:

Nem csak tagadás

Hanem cél – pozíció! Alternatíva!

Ígéret

Vezetés alatt

Rendben

X-től (= Krisztus) X-ig)

Megfordulni Izrael aggiornamento?

JC (= Jézus Krisztus) „régí jó idők”?

Írás

(Ehhez a ponthoz egy külön cédulán még:

Új = régí idő

Aggiornamento = beilleszkedés?

Jer 51,1 Deut 4,32 Jer 6,16

„Hadd halljunk a régí időkről...?”

A régí idők teológiája...

Ábrahám és Izsák...!

„Reneszánsz”?

Historizmus?)

Ismétlem, Karl Barth most közölt öt írása véleménye és szándéka szerint egyszerűen és pátosztól mentesen kisebb, mellesleg tartalom és súly tekintetében is különböző megnyilatkozások, amelyekre időskorában nyílt lehetősége. Teljesen „véletlen”, hogy ezek szellemi és teológiai alkotókészségének „utolsó biznyságtételei” lettek. Nem „teológiai végrendelet” részeivel van tehát dolgunk. Idős korára, azon csodálkozva, hogy egyáltalán olyan öreg lett, félelem nélküli és tiszta öntudattal vallotta: „Az éjszaka közeledtével könnyen más lehet minden, mint kora reggel.” Mindazonáltal nem gondolt teológiai végrendelet megírására. Aki ezt keresi, vagy ilyesmit akar, csak olvassa, vagy olvassa hűségesen újra a Krichliche Dogmatikot. Mindenekelőtt olvassa figyelmesen a Kirchliche Dogmatik töredékes IV/4. kötetét, a keresztségről szóló kötetet! Abban elégséges formában megtalálja (mindegy, hogy teológiailag jobb- vagy baloldalon, vagy egyházilag közvetítőként) Barth „teológiai végrendeletét”.

Mindazonáltal ebben az esetben is érvényes, hogy „nincs véletlen”. Nem, nem véletlen, hogy Karl Barth életének végén a Jézus Krisztusról való hitvallás ilyen hangsúlyos lett! Nem véletlen, hogy utolsó megnyilatkozásaiban az ökumenikus párbeszédben való részvétel ilyen nagy teret kap! Nem véletlen, hogy éppen az utolsó írása hívja a „pozitív” és „liberális” keresztyéneket evangélikus és katolikus oldalon az elindulás, megfordulás és hitvallás mozgásirányára! Igen, nem véletlen, hogy kezéből a toll akkor hullott ki, amikor arra emlékeztetett, hogy az „élők, és nem a halottak” Istenébe vetett reménységgel figyeljünk az egyház hitben elől járt atyáira! Ténylegesen lehetséges, s minden bizonnyal így is van, hogy „véletlen” utolsó biznyságtételei post eventum mortis különleges módon utolsó hagyatékaként jelennek meg. Ténylegesen már azt a tényt, mint olyant is útmutató hagyatékknak kell tekintenünk, hogy időisége korlátainak egyre nyilvánvalóbb jelei ellenére ténylegesen fáradhatatlanul az ügy mellett állt és mindegyre figyelmesen dolgozott. Végző soron pontosan azt kell drága és útmutató hagyatékknak tekinteni, hogy az utolsó időben pontosan így dolgozott és így tudott dolgozni: ilyen békésen és élvezettel, de ugyanakkor szabadon és tárgyyszerűen is, ilyen konkrétan és felelősségteljesen, de figyelmeztetően és bátorítóan is.

Amennyiben hallhattuk, mit és hogyan mondott „utolsó bizony-
ságtételeiben”, csak balgák siránkoznak váratlan, gyors és túl korai
halála miatt, mert ha hallottuk őt, szabad nekünk nyugodt hálával
mondani „Lux eterna lucet ei perpetua”! Amennyiben valóban hal-
lottuk, mit és hogyan mondott, úgy tilos nekünk ezen próféta sírját
(Mt 23,29!) ékesítgetni. Ha ez így van, akkor elhívattatunk és meg-
hívattatunk bátran és alázatosan, kérve és jó reménységgel „elindul-
ni, megfordulni és hitet vallani”. Ebben bizonyára célszerű és nem
hiábavaló lesz „az élők Istenére” nézve az egyház „ezen” tanítójára
hallgatni, s tőle taníttatni az oly szükséges elindulás, megfordulás
és hitvallás célja és értelme felől...

Eberhard Busch